

1.110519133003

ID-1467
C-2
26-10-1990

dorpsgezicht Haaldersbroek

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20
VAN DE MONUMENTENWET

HAALDESBROEK, gemeente Zaanstad

Toelichting op het voorstel tot aanwijzing van
Haaldersbroek tot beschermd dorpsgezicht.

Het aan te wijzen dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr.268)
door een stippellijn omgrensde gebied.

INLEIDING

Haaldersbroek is een kleine agrarische nederzetting ten oosten van de Zaan op de hoogte van Zaandijk. Het dorp is gelegen in een vaarpolder, de Kalverpolder. De structuur is mede hierdoor bepaald en wijkt als gevolg daarvan af van de gebruikelijke structuur van de nederzettingen in de Zaanstreek.

De karakteristieke ruimtelijke opbouw van Haaldersbroek en de samenhang tussen de kern en het agrarische gebied vormen met de nog aanwezige historische bebouwing de voornaamste achtergrond van het voornemen om Haaldersbroek aan te wijzen tot beschermd dorpsgezicht.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

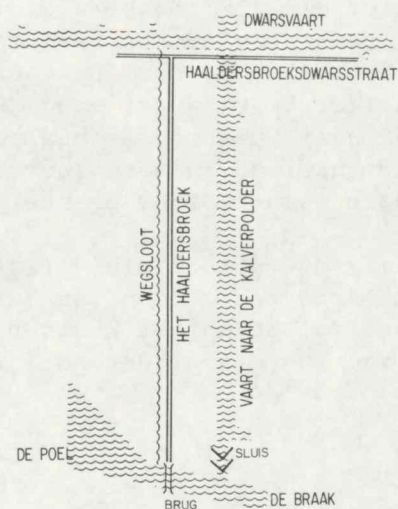
De ontginning van het gebied ter weerszijden van de Zaan heeft niet vanuit de Zaan, maar vanuit de agrarische nederzettingen in het achterland plaatsgevonden. De Kalverpolder is ontgonnen vanuit de Haal, het noord-oostelijk deel van Oostzaan. Naamsvereenkomst en de ligging in hetzelfde verkavelingsblok wijzen op een verband tussen de Haal en Haaldersbroek. De drooglegging in respectievelijk 1626 en 1634 van de Wijde en de Enge Wormer veroorzaakt wateroverlast in het omringende gebied. Hieraan komt een einde wanneer de Kalverpolder door bedijking in 1637/38 tot een zelfstandige polder wordt.

De vroegste vermelding van Haaldersbroek stamt uit het einde van de 14de eeuw en de eerste aanduiding op kaart, onder de naam "'t Calf, eertijds Hallaertsbroek" uit de eerste helft van de 17de eeuw. In oorsprong is Haaldersbroek voornamelijk gericht op veehouderij en visserij. In de tweede helft van de 17de eeuw komt daarin verandering door de snelle industrialisatie langs de Zaan-oeveren. Ook langs de Poel worden bedrijven opgericht. Haaldersbroek groeit dan door de vestiging van industrie-arbeiders.

Op de kaart van het Hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen van Kennemerland en Westfriesland uit 1745 is de voor Haaldersbroek kenmerkende T-vormige structuur duidelijk herkenbaar. Deze wordt bepaald door het tweezijdig bebouwde pad, het Haalders

broek, in het verlengde van de brug over de Braak en de loodrecht daarop gerichte, eveneens tweezijdig bebouwde dwarsvaart in de Kalverpolder. Langs de oevers van de Poel is bedrijfsvestiging met molens weergegeven. Ook is er sprake van bebouwing langs de zuidoever van de Braak, tegenwoordig het Kalf genaamd.

De ruimtelijke opbouw van Haaldersbroek wijkt af van de gebruikelijke structuur van de zaanse dorpen, die bij de agrarische dorpen

voornamelijk bestaat uit een lange ontginningsbasis dwars op de verkavelingsrichting en die bij de industrie-nederzettingen wordt bepaald door de dijk langs de Zaan met een daaraan ondergeschikt stelsel van evenwijdige paden. Haaldersbroek ligt in hoofdzaak op één kavel in de lengterichting van de agrarische verkaveling. Het agrarische land wordt over water bereikt, waardoor de Kalverpolder een vaarpolder is. Karakteristiek is de opstreckende verkaveling van lange, relatief smalle percelen. De breedte van de sloten is vooral door turfwinning sterk vergroot.

Het eerste gedetailleerde kaartbeeld van Haaldersbroek, het kadastrale minuteplan uit ca. 1820, vertoont duidelijke overeenkomst met de huidige situatie. De kaart geeft het hoofdpad, het Haaldersbroek, en het langs de dwarsvaart gelegen smalle pad, de Haaldersbroekerdwarsstraat, weer. De erven langs de oostzijde van het hoofdpad worden aan de achterzijde begrensd door een vaart, die aan de noordkant de verbinding vormt met de Kalverpolder en die aan de zuidkant via een sluis aansluit op de Braak. Aan de westzijde is halverwege het Haaldersbroek nog een vaarverbinding aangegeven met de bedrijven aan de Poel en een pad over de dijk. Opvallend is het onregelmatige, relatief dichte slotenpatroon aan de noordzijde van het dorp.

Langs het hoofdpad liggen langwerpige rechte kavels, over het algemeen van gelijke breedte. De perceelsindeling aan de dwarsvaart is ten gevolge van vergraving of uitdieping van de kavelsloten minder strak van opzet. De bebouwing is vrijstaand op een, over het algemeen langwerpige, plattegrond en wekt door de omvang niet de indruk agrarisch te zijn. Langs de dwarsvaart komt een concentratie voor van stolpboerderijen. Over het algemeen is de bebouwing in één lijn gesitueerd en aan het hoofdpad langs de oostzijde direct aan de openbare ruimte.

Tot in deze eeuw blijft Haaldersbroek in hoofdzaak een agrarische nederzetting in een agrarisch landschap. Ontwikkelingen in de industrie in het begin van deze eeuw leiden tot een schaalvergroting, die tot gevolg heeft dat tot vlak bij de kern grote fabriekscomplexen verrijzen. In deze periode vindt uitbreiding van woonbebouwing vooral plaats in het Kalf, ten zuiden van de Braak. Direct ten noorden van Haaldersbroek wordt rond 1935 op een dijk-lichaam de provinciale weg naar Purmerend aangelegd. Door een brug over de belangrijkste vaart naar de Kalverpolder blijft de functionele relatie tussen het dorp en het bijbehorende agrarische gebied bestaan.

In de 70er jaren vindt een grote uitbreiding plaats van het woongebied van de gemeente Zaanstad ten zuiden van de Braak. In de kern zijn delen van de wegsloot langs het Haaldersbroek gedempt, evenals het begin van de vaarroute naar de bedrijven op de Zaan-oever.

1.110519133006
HUIDIG RUIMTE-
LIJK KARAKTER

Het agrarisch functioneren bepaalt nog altijd in belangrijke mate het huidige karakter van Haaldersbroek. De oorspronkelijke relatie tussen het dorp met de agrarische bedrijven en de vaarpolder met de brede sloten, de hoge waterstand en de langgerekte kavels is aan de oostzijde nog aanwezig. Hetzelfde geldt voor een klein gebiedje aan de noord-westzijde, terwijl aan de noordzijde alleen nog sprake is van een functionele relatie. Aan de westzijde is er sprake van een duidelijke overgang van het dorp naar het industriegebied langs de Zaan in de vorm van het wijde watervlak van de Poel en van de daarlangs gelegen grootschalige fabriekscomplexen. In Haaldersbroek wordt het huidige ruimtelijke karakter nog altijd bepaald door de T-vormige hoofdstructuur, waarbij de paden ondergeschikt zijn aan de waterwegen. De agrarische bedrijven, nog steeds aangewezen op vervoer per schip, liggen alle aan een vaarverbinding en zijn over land alleen via smalle bruggen bereikbaar. De brug over de Braak is de enige toegang tot het dorp, uitgezonderd een ondergeschikt pad ter plaatse van de voormalige vaarroute naar de bedrijven aan de Zaan. De perceelsindeling en ook de situering en de schaal van de bebouwing zijn niet wezenlijk gewijzigd. Kenmerkend is de vrijstaande bebouwing en de afwisseling van open en, door beplanting, afgeschermd erven. Het karakter van de bebouwing en de inrichting van de openbare ruimte wordt voornamelijk bepaald door veranderingen en vernieuwingen uit de 19de eeuw. Op de als bijlage opgenomen inventarisatiekaart is de historisch ruimtelijke waarde van Haaldersbroek in de huidige verschijningsvorm met het oog op de voorgestelde aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht in hoofdlijnen weergegeven.

AAN TE WIJZEN
GEBIED

Het voorstel voor het aan te wijzen gebied omvat het dorp Haaldersbroek met het direct daaraangrenzende weidegebied. Het belang van de samenhang tussen het dorp en de agrarisch functionerende omgeving, zowel van binnenuit als van buitenaf gezien, wordt daarmee in de omgrenzing tot uitdrukking gebracht. De grote openheid van het weidegebied, dat met name in oostelijke richting verder reikt, is zeker van belang maar is niet in het aanwijzingsvoorstel opgenomen, omdat een aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht vanwege de uitgestrektheid van het gebied niet het meest adequate instrument ter bescherming van dat belang lijkt. De grens van het aanwijzingsvoorstel volgt voorts de teen van het talud langs de zuidzijde van de provinciale weg en de grens van de fabrieksterreinen langs de westzijde van het dorp. Langs de zuidzijde wordt de grens in principe bepaald door de oeverlijn van de overkant van de Braak met dien verstande dat de woonschepen en de bebouwing aan de Braakdijk buiten het aanwijzingsvoorstel zijn gelaten.

NADERE TYPERING
TE BESCHERMEN
WAARDEN

Het beeld van het dorp Haaldersbroek, gelegen in het open weidegebied, is vanuit het oosten gezien bijzonder waardevol. Het silhouet wordt voornamelijk bepaald door de hoogopgaande beplanting, die de structuur van het dorp benadrukt met daarin een aantal, voor het Noordhollandse weidegebied zo markante daken van een stolpboerderij. Het weidegebied bestaat uit smalle langgerekte kavels van verschillende breedte met brede sloten daartussen, waarbij het niveau van het water vrijwel gelijk is aan dat van het land. De vaart naar de Kalverpolder vormt de overgang van het dorp naar het weidegebied. Bij de aansluiting van deze vaart op de Braak ligt nabij de dijk een kleine schutsluis. Karakteristiek zijn de smalle opvaarten van deze vaart naar de afzonderlijke erven.

De toegang tot Haaldersbroek wordt gemarkeerd door de hoge ijzeren ophaalbrug nabij de uitmonding van de Braak in het wijde watervlak van de Poel. Aan de westzijde gaat het dorp merendeels schuil achter de hoge fabriekscomplexen. Aan de noordwestzijde resteert een aantal kleine percelen grasland, die de agrarische functie van het dorp benadrukken.

In de kern is het patroon van de paden en waterlopen van belang in samenhang met de situering en de schaal van de bebouwing. Bij de beschrijving van het huidige ruimtelijke karakter is daarop in het algemeen ingegaan. Voorts zijn ook de wijze van verkaveling, de opbouw en vormgeving van de bebouwing en de profilering en inrichting van de openbare ruimte van betekenis. De historisch ruimtelijke waarderingskaart geeft daar een globaal inzicht in.

Kenmerkend is de verschillende opbouw van het Haaldersbroek en de Haaldersbroekerdwarsstraat. In het eerste geval is er sprake van een relatief breed pad met een smalle wegsloot, die alleen van waterhuishoudkundige betekenis is, en in het tweede geval van een vaart, die van belang is voor de bereikbaarheid van de erven, met een zeer smal pad daarlangs, plaatselijk niet meer dan 0,50 meter breed. In samenhang daarmee worden de erven aan de overzijde van de wegsloot van voornamelijk woonhuizen ontsloten door smalle platte bruggen en de voornamelijk agrarische erven aan de noordzijde van de dwarsvaart, in het belang van de doorvaart, door smalle, verhoogde bruggen. Tussen pad en sloot of vaart komt in beide gevallen een grasberm voor met een lage, eenvoudige houten beschoeiing langs de waterkant. Kenmerkend is het oplopen van het Haaldersbroek in de richting van de ophaalbrug, die op de kruin van de dijk langs de Braak ligt. Op een aantal plaatsen is de wegsloot gedempt.

Het besloten karakter van het Haaldersbroek wordt mede bepaald door de situering van de bebouwing in de rooilijn direct aan de straat of aan de overzijde van de wegsloot op korte afstand daarvan. Als gevolg van de bredere vaart en de ruimere verkaveling met de vaartjes daartussen heeft het dwarspad een relatief grotere openheid. De verschillende doorzichten op het aangrenzende agrarische gebied spelen hierbij tevens een rol.

De verkaveling staat over het algemeen haaks op de openbare ruimte. De bebouwing is vrijstaand en wordt gekenmerkt door een kleine schaal. De bouwhoogte bestaat uit een bouwlaag met een vaak

steile kap. De wijze van bouwen wordt bepaald door de in de Zaanstreek gebruikelijke houtbouw. De daken zijn afgedekt met gebakken dakpannen. Door de drie markante stolpboerderijen en de voormalige pastorie ontstaat een boeiend ruimtelijk contrast met de overige kleinschalige bebouwing.

De beplanting en de erfinrichting zijn in het dorpsbeeld, zowel van binnenuit als van buitenaf gezien, van wezenlijk belang. Zowel open erven in de vorm van weitjes bij de boerderij komen voor als meer besloten erven, soms voorzien van boomgaarden. Kenmerkend is het individuele karakter van de erfafscheidingen en van de ontsluitingen van de erven met de hoofdstructuur in de vorm van hekken, heggen of andere afschermdende beplantingen, bruggen en opvaarten.

RECHTSGEVOLG
AANWIJZING

Ter effectuering van de bescherming van het aan te wijzen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, lid 5 van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkelingen van het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.

VERKLARING:

	STRUCTUREEL GAAF, BEELDEBEPALEND
	STRUCTUREEL GAAF, NIET BEELDEBEPALEND
	STRUCTUREEL NIET GAAF
	STRUCTUREEL NIET GAAF, t.g.v. SLOOP
	WOONSCHIEPEN
	WATER, BEPALEND VOOR DE RUIMTELIJKE STRUCTUUR
	ASCHERENDE BEPLANTING, BEPALEND VOOR DE RUIMTELIJKE STRUCTUUR
	BOOMGAARDEN, BEPALEND VOOR DE RUIMTELIJKE STRUCTUUR
	BESCHERMD MONUMENT

HISTORISCH- RUIMTELIJKE WAARDERINGSKAART:

STADS- EN DORPGEZICHTEN EX ART. 20 MONUMENTENWET

HAALDERSBROEK

MEI 1983

TEK. NO 268 II

RIJSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

1.110519133008

HAALDESBROEK. De Zaanstreek, detail van de Topografische kaart uit circa 1850.

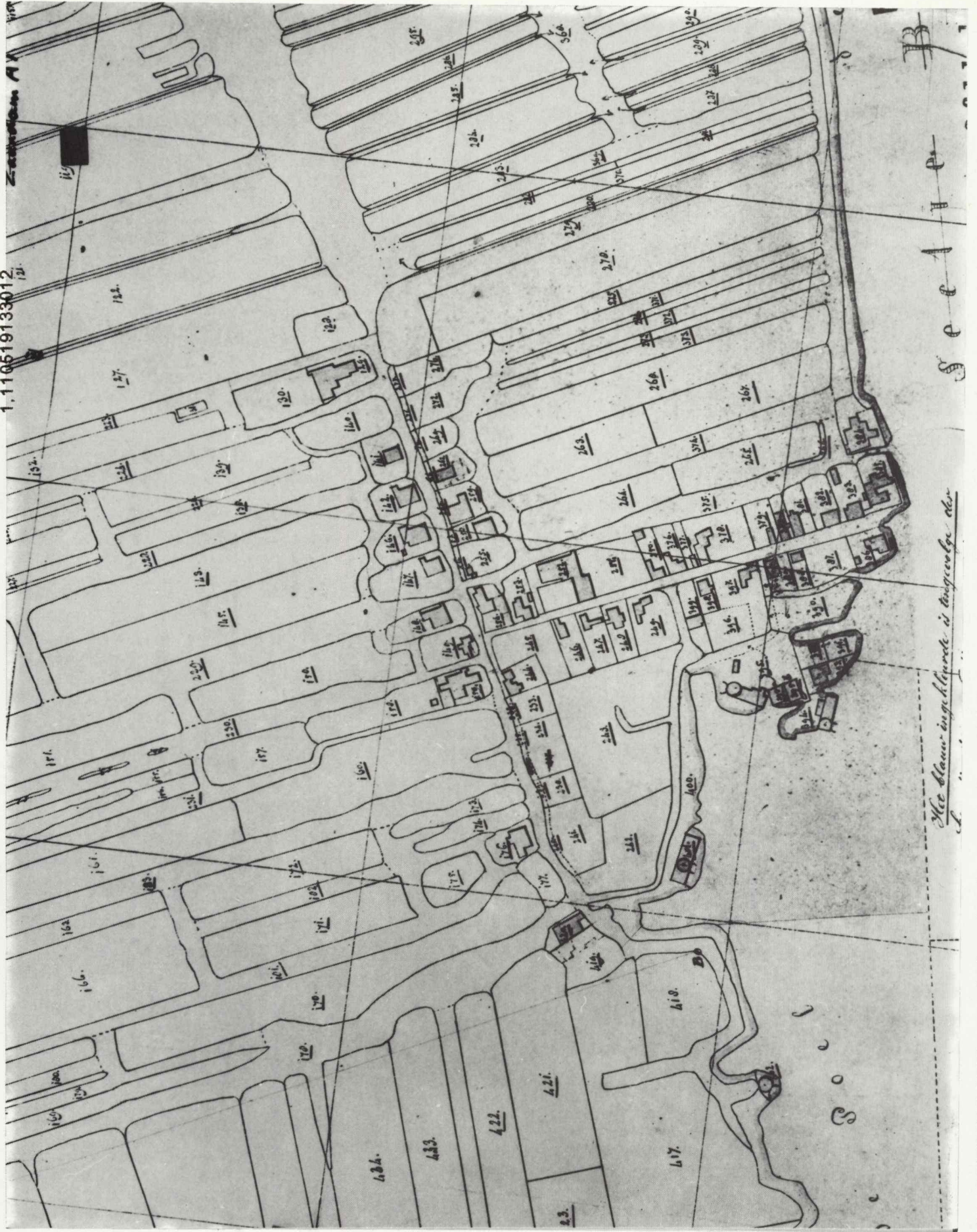

HAALDESBROEK. De Zaanstreek, detail van de kaart van de Uitwaterende Sluizen in Kennermerland en West-Friesland uit 1745.

HAALDEBROEK, luchtfoto van de Topografische Dienst in Delft.

1.110519133012

De blauw ingekleurde is ingevolge der

HAALDESBROEK, eerste kadastrale minuteplan, circa 1820

